کورد لە پەراوێزی رێککەوتنی ستراتیژی درێژخایەنی ئەمریکاو عیراقدا *

د. بورهان یاسین

١-٢

پێشەکی

ماوەیەکە زۆرێک لە ناوەندە سیاسیو میدیاییو دیپلۆماسی وە لە ئاستی جیاجیادا باسوخواس دەربارەی ئەو رێککەوتنە ستراتیژیەی ئەمریکاو عیراق دەکەن کە ماوەیەکی زۆرە کاری بۆ دەکرێ. هەندێک لەو باسوخواسانە بە مەبەستی بەدواداچوونو هەندێکیشیان بە مەبەستی روونکردنەوەی هەڵوێستی لایەنەکانی یا ئەکتەرەکانی پەیوەندیدار لەو رێککەوتنە. ئاشکراشە کە جگە لە هەڵوێستی رەسمی دەوڵەتی عیراق لەلایەک وە ئیدارەی ئەمریکی لەلایەکی تر، دەتوانین باس لە چەندین هەڵوێستی تر بکەین بە تایبەتی هی لایەنە جیاجیاکانی سەر پانتایی سیاسی لە عیراق. لە کۆی هەڵوێستەکان جگە لە هەندێکیان کە دەکرێ وەک رەشو سپی بخوێندرێنەوە، زۆر هەڵوێستی تر هەن کە نە ئەو رەش یا سپیەنو نە ئەو روونو راشکاوەشن.

مەبەستی ئەم وتارەی بەردەست لێکۆڵینەوەیەکی هەمە لایەنە نیە لەو رێککەوتنەو ئەگەرەکانی پێشوەچوونی سیاسیو دیپلۆماسی پەیوەست پێیەوە. تا دەکرێ باسەکە سنووردارەدەکەم لە رێگەی مامەڵەکردنی بابەتەکە لە سۆنگەیەکی کوردستانیەوە. هەر زووش دەبێ ئەوە جەختبکەینەوە کە لایەنی کوردی وەک پێویست، جا چ دەسەڵاتی سیاسی لە باشووری کوردستان یا هێزە سیاسیەکان وە چ میدیاکان، ئەو گرنگیە پێویستەیان بە بابەتی ئەو رێککەوتنە نەداوە. باسوخواسە کوردیەکان بە گشتی خۆشبینی بەرامبەر ئەو هاوپەیمانیەو ئەگەری مانەوەی هێزەکانی ئەمریکا، بە تایبەتی مانەوەیان لە کوردستان، لەخۆ دەگرن. هۆیەکی ئەم حاڵەتەش دەکرێ ئەو خۆشبینیە بێت کە لەم بارەیەوە بە گشتی تا ئێستا باڵی بەسەر بۆچوونی رەسمی دەسەڵاتی کوردیدا گرتووە.

پێشینەی مێژوویی

لە راستیدا دەکرێ باس لە پێشینەی مێژوویی ئەو رێککەوتنە بە دوو شێوەی تەواو جودا بکەین، هەڵبەتە لە دیدێکی کوردستانیەوە. یەکێکیان ئەو ئەزموونە مێژووییەیە کە کورد زووتر لەگەڵ دەوڵەتی عیراق هەیبووە بەر لە سەربەخۆبوونی عیراق (هەڵبەتە هی رەسمی لە ١٩٣٠) لە مەر هەڵسوکەوتی بەریتانیای مەزن لە عیراقو ئەو سیاساتو تەرتیبانەی کە لەو هەڵوێستەدا کوردی لەو وڵاتە بە توندی پەیوەندیدار کرد وە کاریگەری راستەوخۆیان خستە لەسەر چارەنووسی کورد لەو وڵاتەو دۆزەکەی. زۆر بە کورتیو زۆر بە چڕی رێککەوتنی ناسراو بە هاوپەیمانی عیراقی- بەریتانی ساڵی ١٩٣٠ کوردو کێشەکەی لە عیراق بردە قۆناغێکی تر کە بە گشتی دەتوانرێ وەک پاشەکشەیەکی سیاسی بۆ کورد بخوێندرێتەوە. لە راستیدا نەک هەر خوێندنەوە لە ئاستی تیۆریدا بەڵکو بە ئەزموون

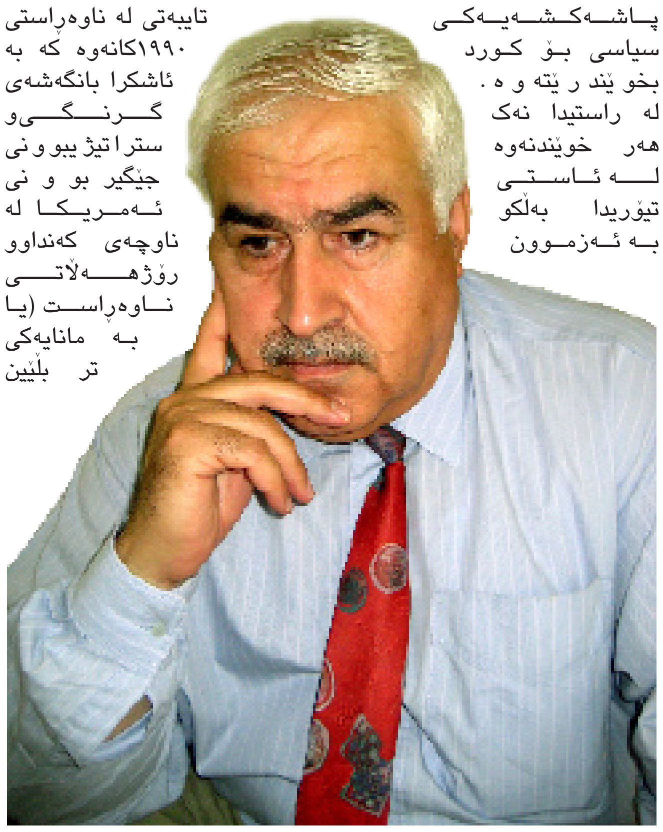

تایبەتی لە ناوەڕاستی ١٩٩٠کانەوە کە بە ئاشکرا بانگەشەی گرنگیو ستراتیژیبوونی جێگیر بوونی ئەمریکا لە ناوچەی کەنداوو رۆژهەڵاتی ناوەڕاست (یا بە مانایەکی تر بڵێین

سەلمێندرا کە پشتگیریکردنی بەریتانیا بە هەموو توانا سەربازیەکەی لە عیراق وە لەوێشدا هێزی ئاسمانی بۆ شکستپێهێنان بە بزاڤی بارزان لە پایزی ١٩٤٥ رێک تەرجومەی بە پراکتیکی هاوپەیمانیەکەی ١٩٣٠ بوو. چوونکە زۆر بە کورتی، بە پێی ئەو هاوپەیمانیە دەبوایە بەریتانیای مەزن بەرگری لە عیراق بکات بەرامبەر هەر هەڕەشەیەکی دەرەکی یا ناوەخۆیی. بەپێی لۆژیکی بەکاربردنی مێژوو بۆ تێگەیشتنی سیاسەتو حاڵەتە سیاسیە هەنوکەییەکان گرنگە بگەڕێینەوە دوێنێی عیراقو سیاسەتی کۆلۆنیالی بەریتانیای مەزن بۆ تێگەیشتنی زۆرێک لە کێشەکانی ئەمڕۆو سبەینێی عیراقو سیاسەتی ئەو کاتی بەریتانیای مەزن لەلایەک وە تێگەیشتنی سیاسەتی ئەمریکا لە ئەمڕۆی عیراقو سبەینێیەکەی.

بەم پێشینەیە من ئەوەم نەگوتووە کە مێژوو بە زەروورەت دووبارە دەبێتەوە لە حاڵەتی رێککەوتنی عیراق- ئەمریکیدا، نەخێر. بەڵکو ئەو لەیەکچواندنە هەر نەبێ هەندێک شتی پێویستمان پێدەڵێ کە گرنگترینیان ئەوەیە کە پێویست ناکات کورد هەر بە خۆشبینیەوە لە رێککەوتنی ئەمریکی- عیراقی بڕوانێ بەڵکو بگرە هەندێ لایەنی نیگەرانئامێزیشی لەبەرچاو بگرێ، هەرنەبێ بەر لە ئەوەی ئەسڵەن شێوەو ناوەڕۆکی هەرە کۆتایی رێککەوتنەکە دەرکەوتبێ. وە هەروەها بە نیگەرانیو نیشانەی پرسیاریشەوە لەگەڵ ئەم بابەتە هەستیارو ستراتیژیەدا کار بکات.

بەشەکەی تری پێشینەی مێژوویی رێککەوتنەکەی عیراقو ئەمریکا پەیوەندی بەو گۆڕانکاریە مێژوویەوە هەیە کە بەسەر هاوسەنگی هێز لە ئاستی گلۆباڵیدا هاتووە دوای تەواوبوونی جەنگی ساردو خواستی ئەمریکا لە سەر لەنوێ خەمڵاندنی سیستەمی جیهانی لەسەر بنچینەی هەیمەنەی ئەمریکی. لەم چوارچێوەیەدا دەکرێ هەرنەبێ ئاماژە بەو بیروبۆچوونانە بکەین کە لە ئەمریکا دەرکەوتن پەیوەست بە تەواوبوونی جەنگی سارد، بە

رۆژئاوای ئاسیا بە گشتی) دەکرد. بێگومان رووداوەکانی ١١ی سیپتەمبەری ٢٠٠١و شەڕی ئەمریکا لە ٢٠٠٣وە کەوتنی رژێمی سەدام حوسێن دەرفەتێکی زێڕین بوو کە زۆرێک لە ئەندازیارانی ستراتیژیو ئاسایشی نەتەوەیی ئەمریکی خەونیان بە روودانو فەراهەمبوونیەوە دەدیت.

جوگرافیای سیاسی رێککەوتنە ستراتیژەکە

کاتێک باس لە جوگرافیای سیاسی رێککەوتنەکەی عیراقو ئەمریکا دەکەین مەبەست جوگرافیایەکی نەگۆڕ نیە بەڵکو تەواو بە پێچەوانەوە جوگرافیایەک کە بە پەیوەندی لەگەڵ گۆڕانکاری بەردەوام لە روانگە سیاسیەکاندا (لە پەیوەندیە شاقوڵیو ئاسۆییەکاندا) گۆڕانکاری بەردەوام بەخۆوە دەبینێ. لەم بارەیەوە زۆر بە کورتی دەکرێ ئاماژە بە کۆمەڵێک توخم بکەین کە لە خوێندنەوەیەکی ژیوستراتیژیانەو جوگرافیای سیاسیدا زۆر گرنگن.

عیراق دەکەوێتە یەکەیەکی جوگرافی گەورەتر (پاکستان تا باکووری ئەفریقیا) کە تیایدا کۆمەڵێ دیاردەو روانگەی گرنگ هەن کە دواجار لە کۆیاندا گرنگی عیراقو مانەوەی دوورخایەنی ئەمریکا لەوێ دەردەکەوێ. هەندێک لە راستیو روانگە سیاسیەکانیش ئەمانەن: ١) بوونو ئاسایشی دەوڵەتی ئیسرائیل؛ ٢) سەرچاوەی دەوڵەمەندیی نەوتو گاز؛ ٣) ژمارەیەک رژێمی دۆست بە ئەمریکا؛ ٤) ترس لە بڵاوبوونەوەی چەکی ئەتۆمی وە زۆر بە تایبەتیش ترس لەوەی کە ئێران ئەو چەکە بەدەست بهێنێ؛ ٥) شەڕ دژی تیرۆر، وە بە تایبەتی لە پێکهاتەی پاکستان- ئەفغانستاندا، وە لەوێدا بە تایبەتی ئەگەری ئەوەی کە ئەلقاعیدە دەستی بگاتە چەکی ئەتۆمی؛ ٦) ئەگەر لە تەشەنەبوونی زیاتری پەیوەندیەکانی روسیاو ئەمریکا؛ ٧) خەتەری فاکتەری شیعەگەرایی بە تایبەتی لە پەیوەستەگی پرۆژەی هێژەمۆنی (باڵادەستی!) ئێراندا.

هەڵبەتە لێرەوە زۆر گرنگە ئەوە بگوترێ کە گرنگیو هەستیاری ئەو خاڵانە راستەوخۆ کوردستانی مەزن وە لەوێشدا باشووری کوردستان (کە لێرەدا زێتر بابەتی باسە) بە توندی پەیوەندیدار دەکەن بەڵام بە یەک جیاوازی گەورەوە: تا ئەو رۆژەی گرنگیە ستراتیژتەکانی کوردستان لە چوارچێوەو پەیوەندیەکانی وڵاتانی عیراقو ئێرانو تورکیاو سوریادا مامەڵە بکرێن ئەوا ئەو گرنگیەی کوردستان نەک باش وە راستەوخۆ بۆ کورد بەخۆی ناگەڕێتەوە بەڵکو ئەگەری ئەوەش جدییە کە بۆ کورد بە زەرەری چارەنوسسازو کوشندەش بگەڕێتەوە، هەر وەک لە رابردوودا روویداوە. ئەوەش رێک ئەو ترسو نیگەرانیەیە کە من هەمە لە ئەو رێککەوتنە ستراتیژیەی کە لە فۆرمگرتندایە لە نێوان ئەمریکاو عیراق. بە مانایەکی تر تا گرنگی ستراتیژی باشوری کوردستان وەکو بەشێکی دانەبڕاو لە عیراقێکی یەکپارچە بنرخێنرێو مامەڵەی لە تەکدا بکرێت ئەوا بە ئەگەری زۆر لایەنی عەرەبی عیراق ئەو روانگەیە بەکاربهێنێ بۆ زێترو توندوتۆڵتر گرێدانی باشووری کوردستان بە بەغداوە، وە ترسی جدییش ئەوەیە کە ئیدارەی ئەمریکی هەرنەبێ لاری لەوە نەبێت!

کورد لە بنەماکانی رێککەوتنی ستراتیژیدا

بە شێوەیەکی گشتی سەرچاوەی گفتوگۆکانی عیراقو ئەمریکا دەربارەی رێککەوتنی ستراتیژی لە ماوەی ساڵی رابردوودا، بە شێوەیەکی سەرەکی، پێ لە ئەو رێککەوتنە (یا ئەو راگەیاندنی پرەنسیپان)ە هەڵدەگرێ کە ساڵی پار لە نێوان سەرۆک وەزیرانی عیراق (نوری ئەلمالکی) لە لایەک وە جورج بوش سەرۆکی ئەمریکا لە لایەکی ترەوە مۆرکرا. ئەم رێکەوتنەی مالکی- بوش (کە لە رۆژی ٢٠٠٧/١١/٢٦ راگەیەندرا) لە سێ بەش پێکدێت: بەشی سیاسیو دیپلۆماسیو کولتوری بە ٧ بەند؛ بەشی ئابووری بە ٨ بەند؛ وە بەشی ئاسایش بە ٣ بەند.

لە نیگاو خوێندنەوەیەکی بە پەلە لە تەواوی ئەو رێککەوتنە دەتوانین بە گشتی تێبینی بکەین کە تایبەتمەندییە کوردستانیەکان، واتە نە وشەی کورد نە کوردستان وە نە دەسەڵاتی سیاسی هەرێمی کوردستان، بە هیچ شێوەیەک ناویان نەهاتووە. جگە لەوەش بە ئاماژە بە سیستەمی سیاسی لە عیراق لە بەندی یەکەمدا (بەشی سیاسی...) باس لە سیستەمی دیموکراتی لە عیراق دەکرێ بەبێ ئەوەی لە هیچ بەندێکی ئەو رێککەوتنەدا ئاماژە بە سیستەمی فیدرالی بکرێ. لە کاتێکدا ناکرێ ئەوە بە دوور بگرین کە لە لایەنی عیراقییەوە ئەوە بە تەعەمودو ناپاکی لە نیەتدا نەبینرێ. لە لایەکی ترەوە قەبوڵکردنی ئەو حاڵەتە (واتە دارشتنی بەندەکان بەبێ هیچ ئاماژەکردن لە بەندەکاندا بە سیستەمی فیدرالی) لە لایەن ئەمریکاشەوە دەکرێ هەرنەبێ وەک رێکبوونی ئیدارەی ئەو وڵاتە لەگەڵ بۆچوونێکی عیراقی- عەرەبی بخوێندرێتەوە. بەرامبەر ئەم حاڵەتە دەبێ، هەر نەبێ، دوو شت بووروژێنین: ١) لایەنی کوردی لە عیراق هۆو بەهانەیەکی بە هێزی هەیە کە بە نیگەرانیەوە نەک هەر لە روانگەکانی ئەو رێککەوتنەی مالکی-بوش بڕوانێو لێی نزیکببێتەوە بەڵکو زۆر گرنگیشە کە بە گومانو نیگەرانیەکی زۆریشەوە لە ناوەڕۆکو شێوەی بەڕێوەچوونی ئەو گفتووگۆیانەی کە بە چڕی لەسەر پێن بۆ بەرهەمهێنانی رێککەوتنی ستراتیژی درێژخایەن لە نێوان عیراقو ئەمریکا نزیکببێتەوە... ٢) بەئاکامگەیشتنی رێککەوتنی مالکی- بوش بەو شێوەیەی کە هەیە جارێکی تر بە توندی نیشانەی پرسیار دەخاتە سەر رۆڵی کورد، وە بە تایبەتی رۆڵو کارابوونی نوێنەرانی کورد لە بەغدا. لە راستیدا تەنها بەر لە چەند رۆژێک لە ئێستا لە رێگای سەرچاوەیەکی ناو خودی هاوپەیمانی کوردستانی ئەوە بۆ خودی نووسەری ئەم وتارە پشتڕاستکرایەوە کە ئەو هاوپەیمانیە لە دوورو نزیک لە ناو خۆیاندا گفتوگۆییکیان دەربارەی ئەو رێککەوتنەی مالکی- بوش نەکردوە.

لە راستیدا راگەیاندنەکانی مالکی لە رۆژانی دواییدا تایبەت بە ئەگەری مامەڵەکردنی تایبەتمەندیە کوردستانیەکان بە تایبەتی حەساسیەتی ئەو دەربارەی ئەگەری دامەزرانی بنکەی سەربازیی ئەمریکی لە کوردستان ئەو شێوە تێگەیشتنەی سەرەوە لە مەر رێککەوتنی

> **بەئاکامگەیشتنی رێککەوتنی مالکی- بوش بەو شێوەیەی کە هەیە جارێکی تر بە توندی نیشانەی پرسیار دەخاتە سەر رۆڵی کورد، وە بە تایبەتی رۆڵو کارابوونی نوێنەرانی کورد لە بەغدا**

مالکی- بوش تا رادەیەکی زۆر پشتڕاستدەکاتەوە. ئەوەتا مالکی بەوەش ناوەستێ بەڵکو لیژنەی عیراقی بۆ گفتوگۆ دەربارەی رێککەوتنی ستراتیژی لە کورد «پاکدەکاتەوە». لە لایەکی ترەوە لێرەو لەوێ هەندێ دەنگی عەرەبە ناسیۆنالیستەکان لە رۆژانی دواییدا بەرزبوونەتەوە کە مەبەستیان گوناهبارکردنی لایەنی کوردیە بەوەی کە ئەو لایەنە هەوڵ دەدات کە عیراق رێککەوتنی ستراتیژی لەگەڵ ئەمریکا مۆر بکات بە مەبەستی مانەوەی هێزەکانی ئەمریکا لە عیراق.

جگە لەوەشی کە ئاماژە بە هیچ تایبەتمەندی کوردیو سیستەمی فیدرالی نەدراوە دەتوانرێ هەرنەبێ دوو لە بەندەکانی رێکەوتنی مالکی- بوش راستەوخۆ دژ بە کورد بەکار بێن. لە بەندی ١ بەشی (سیاسیو دیپلۆماسیو کولتوری)دا هاتووە: «پشتگیری لە حکومەتی عیراقی لە پاراستنی سیستەمی دیموکراتی لە عیراق لەو مەترسیە ناوخۆییو دەرەکیانەی کە بەرەوڕوویان دەبێتەوە». لە راستیدا دەکرێ ئەو بەندە بە ئاسانی دژی کورد بەکاربێت ئەگەر بۆ نموونە سبەینێ لەو ناوچانەی کە کوردیان لێدەردەکرێ یا لێیاندا زۆری بۆ دێت لە لایەن حکومەتی بەغداوە کورد بەرگری لە خۆی بکا. ئەوە هەرنەبێ تێگەیشتنێکی عیراقی- عەرەبیە کە خۆی لە ناو رۆحی ئەو بەندەدا حەشار داوە. وە هەر ئەوەشە وامان لێدەکات کە هاوپەیمانیەکەی عیراقو بەریتانیای مەزنی (ساڵی ١٩٣٠) بیربخەینەوە.

لە بەندی ٢ بەشی (لایەنی ئاسایش) هاتووە: «یارمەتیدانی حکومەتی عیراق لە هەوڵەکانیدا بۆ بەرەوڕووبوونەوەی هەموو گروپە تیرۆریستیەکان وە لە پێش هەموویانەوە رێکخراوی قاعیدەو سەدامیەکانو هەموو ئەو گروپانەی چەکداری نایاسایین....». بە باوەڕی من لە هەندێ حاڵەتدا هێزە چەکدارە کوردیەکان، هەر نەبێ لە بۆچوونی عیراقی- عەرەبییەوە، وەکو «گروپی چەکداری نایاسایی» تەماشا بکرێنو هەر ئەوهاش مامەڵەیان بکرێ ئەگەر سبەینێ بەرەوڕووی تەوژمی عەرەبە ناسیۆنالیستەکانی بەغدا ببنەوە؛ بە تایبەتی ئەو ناسیۆنالیستانەی کە نەک کەرکوکو خانەقین بەڵکو شاخەکانیش بە کورد رەوا نابینن، لە راستیدا هەندێکیان (با ئەوانە ژمارەشیان کەم بێت) مافی ژیانیش بە کورد شایستە نابینن. جگە لەوە لە دەربڕینێکی وەکو «هەموو گروپە تیرۆریستیەکان»، کە لەو بەندەی سەرەوە هاتووە، هەر نەبێ پارتی کرێکارانی کوردستان پارێزراو نیە. پرسیار ئەوەیە ئایا بە پێی ئەم تێگەیشتنە سبەینێ کورد لە عیراق بەرەوڕوو بوونەوەیەکی خوێناوی لەگەڵ کوردانی باکوور بکات وەکوو بەشێک لە ئۆپەراسیۆنێکی سەربازی عیراقیدا، یا هەر نەبێ بە بەرچاوی کوردەوە لە باشووری کوردستان هێزە چەکدارەکانی عیراق ئۆپەراسیۆنێکی لەو جۆرە پیادەبکەن؟

دەرەنجام، زۆر بە کورتیو بە چڕی لە «رێککەوتنی» مالکی- بوشدا کورد نەک هەر شەریکێک نیە کە وەک شەریک خوێندرابێتەوەو حسێبی بۆ کرابێت بەڵکو لە هیچ کوژبنێکی ئەو رێککەوتنەدا بوونیشی بەرچاو ناکەوێت!

٢٠٠٩/٨/٢٩

*** لە نووسینی ئەم بابەتەدا سوود لە کۆمەڵێک سەرچاوە وەرگیراوە**